

УДК 371.123

РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Мельничук О.В., старший викладач
кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті окреслені базові особистісні якості викладача в педагогічній діяльності, представлені в науковій літературі. На підставі аналізу наукової літератури визначено найбільш значущі професійні якості викладача вищого навчального закладу. Визначено основи формування якостей, які характеризують особистість майбутнього викладача та є важливими для його подальшого професійного зростання. Особливу увагу зосереджено на соціально-моральній, професійно-педагогічній і пізнавальній спрямованості педагога.

Ключові слова: викладач, педагогічна діяльність, особистість викладача, особистісні якості викладача.

В статье обозначены базовые личностные качества преподавателя в педагогической деятельности, представленные в научной литературе. На основании анализа научной литературы определены наиболее профессионально значимые качества преподавателя высшего учебного заведения. Определены основы формирования качеств, характеризующих личность будущего преподавателя и важных для его дальнейшего профессионального роста. Особое внимание сосредоточено на социально-нравственной, профессионально-педагогической и познавательной направленности педагога.

Ключевые слова: преподаватель, педагогическая деятельность, личность преподавателя, личностные качества преподавателя.

Melnichuk O.V. THE ROLE OF THE TEACHER PERSONALITY IN THE TEACHING ACTIVITY

The article describes the basic personal qualities of the teacher in professional activity presented in the scientific literature. The most significant teacher professional qualities in higher education are defined based on the analysis of scientific literature. Guidelines for the development of qualities that characterize the identity of future teachers and are important for further professional growth are defined. Particular attention is paid to social and moral, professional and pedagogical cognitive orientation of a teacher.

Key words: teacher, teaching activities, teacher identity, personality as a teacher.

Постановка проблеми. Особистісні якості є важливим фактором, які впливають на ефективність діяльності викладача. Незалежно від вибору своєї майбутньої професії молода людина повинна бути націлена на вироблення в собі таких особистісних якостей, які дозволили б не тільки спілкуватися з іншими людьми на основі загальноновизначених норм людської моралі, а й збагачувати цей процес новим змістом. Кожна професія має специфічні вимоги до особистісних якостей потенційного працівника, який повинен успішно здійснювати професійну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще в кінці XIX століття П. Каптерев, видатний російський педагог і психолог, показав у своїх дослідженнях, що одним із важливих чинників успішності педагогічної діяльності є особистісні якості педагога. Він указав на необхідність наявності в учителя таких якостей, як цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, скромність, спостережливість, причому особливу увагу він приділяв дотепності, ораторським здібностям, артистичності [4].

Сучасне суспільство потребує всебічно розвинених соціально активних особисто-

стей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру. Незважаючи на те, що для будь-якого кваліфікованого спеціаліста необхідні глибокі знання, для педагогічної діяльності викладача особливо важливі професійно значущі особистісні якості.

Становлення викладача – це насамперед формування його як особистості й лише потім – як професійного працівника, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності.

В умовах розбудови української держави та модернізації освітнього простору, орієнтованого на європейську інтеграцію, особливої актуальності набуває проблема підготовки висококваліфікованих фахівців, які відповідають сучасним вимогам щодо підвищення якості педагогічної освіти. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми, зокрема професійного становлення викладачів у процесі їх підготовки у вищій школі, є оволодіння окремими елементами знань, умінь і навичок, а також особистісне самовдосконалення викладача, активізація життєвої позиції та виховання в нього таких якостей, як цілеспрямованість, критичність, строгість

у доведеннях, прийняття вмотивованих рішень (логічні умовиводи), тактовність, комунікабельність, справедливість тощо. Ці якості сприяють психолого-педагогічній готовності майбутнього педагога до професійної діяльності.

У праці І. Зимньої «Педагогічна психологія» зазначено, що професійні характеристики викладача як суб'єкта педагогічної діяльності виявляються в їх сукупності, оскільки викладач як особистість, як активно діючий суб'єкт педагогічної взаємодії – це цілісна складна система [5]. Досліджуючи педагога як суб'єкта діяльності, дослідники виділяють професійно-педагогічні якості, які можуть бути дуже близькі до здібностей, і особистісні якості. Розглядаючи професійно значущі якості педагога, відома дослідниця Л. Мітіна виділяє більше п'ятдесяти особистісних властивостей учителя (як професійних якостей, так і власне особистісних характеристик). Серед цих властивостей – вихованість, витримка й самовладання, гнучкість поведінки, гуманність, дисциплінованість, доброта, сумлінність, доброзичливість, любов до дітей, відповідальність, чуйність, політична свідомість, порядність, принциповість, справедливість, прагнення до самовдосконалення та ін. Цей загальний перелік властивостей складає психологічний портрет ідеального педагога [1].

Цікавим є підхід Є. Ільїна, який зауважує, що всі якості однаково важливі для професійної педагогічної діяльності. Однак залежно від віку учнів чи студентів значущість цих складників є різною. У школі учні більше цінують теплоту та чуйність учителя, а у вищих навчальних закладах – його професійну компетентність [9]. Однак на сучасному етапі розвитку вищої освіти досі залишаються необґрунтованими теоретичні та педагогічні умови виховного впливу навчального процесу у вищому педагогічному закладі та його ролі у формуванні професійно-особистісних якостей студентів. Адже сучасне розуміння викладача як самоорганізованого суб'єкта на всіх етапах професійної педагогічної діяльності актуалізує нові вимоги до підготовки викладача, до його професійних і особистісних якостей. Це свідчить про актуальність проблеми виховання професійних і особистісних якостей майбутніх педагогів.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності особистісних якостей викладача в педагогічному процесі.

Викладач основного матеріалу дослідження. Потреба людини в переданні накопиченого досвіду й знань підростаючому поколінню виникла ще на етапі первіснообщинного ладу. Отже, зачатки педагогічної діяльності почали формуватися дуже давно.

Уже в стародавні часи роль учителя відводилася наймудрішому, найдосвідченішому представникові племені. Із цього моменту починає формуватися уявлення, громадська думка про учителя й наставника як про людину, до якої висували особливі вимоги, яка наділялася особливими якостями. Ці вимоги змінювалися, набували своєї специфіки на різних етапах історичного й культурного розвитку того чи іншого суспільства. Однак в історичній пам'яті людства зберігалися найсуттєвіші характеристики, які формували й закріплювали якість загального уявлення, формували цілісний образ учителя.

Усі особистісні якості педагога однаково важливі й тісно взаємопов'язані. Проте, на думку багатьох учених, провідна роль належить світогляду й спрямованості особистості, мотивам, що визначають її поведінку й діяльність. Ідеться про соціально-моральну, професійно-педагогічну й пізнавальну спрямованість педагога.

Про соціально-моральну спрямованість український педагог Костянтин Ушинський (1824–1871) писав: «Найголовніша дорога людського виховання є переконання, а на переконання можна впливати тільки переконаннями. Будь-яка програма викладання, будь-яка метода виховання, якою б хорошою вона не була, не перейшовши в переконання вихователя, залишиться мертвою буквою, що не має ніякої сили. Найбільш брутальний контроль у цій справі не допоможе. Вихователь ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції: не зігріта теплотою його особистого переконання, вона не може мати жодної сили». У діяльності вчителя ідейна переконаність визначає його соціально-моральну спрямованість, що виражається в соціальних потребах, моральних і ціннісних орієнтаціях, у почутті суспільного обов'язку й громадянської відповідальності [8].

Основні риси особистості, що відображають соціально-моральну спрямованість сучасного викладача, представлені в характеристиці В. Горової [2], яка виділяє в особистості викладача чотири базових компоненти:

- вільна особистість, здатна до самовизначення у світі культури;
- гуманна особистість, яка з любов'ю ставиться до всього живого;
- духовно багата особистість, яка має високі духовні потреби;
- творча особистість, мисляча діалектично, яка проявляє творчість у всіх сферах життєдіяльності.

Високий рівень духовної культури викладача є основою формування гуманістичної спрямованості, яка передбачає зосередження на інтересах студентства, що дуже

важливо для максимального розвитку здібностей, необхідних для подальшої професійної діяльності [3].

Також навколо професійно-педагогічної спрямованості компонується основні професійно значущі якості особистості педагога:

- педагогічне покликання;
- інтерес до професії;
- педагогічні нахили.

Педагогічне покликання, на відміну від педагогічного інтересу, який може бути й споглядальним, означає схильність, що впливає з усвідомлення здатності до педагогічної справи. Основою педагогічного покликання є любов до дітей. Любов до дитини – це, за словами В. Сухомлинського, «плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – це все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору». Ідеться про мудру, добру, вимогливу любов, що вчить жити. Ця основоположна якість є передумовою самовдосконалення, цілеспрямованого саморозвитку, багатьох професійно значущих якостей, що характеризують професійно-педагогічну спрямованість учителя [7].

Інтерес до професії викладача відображається в позитивному емоційному ставленні до дітей, їхніх батьків, педагогічної діяльності загалом, конкретних її видів, у прагненні оволодіти педагогічними знаннями й уміннями.

Педагогічні нахили – це стійкі бажання й прагнення присвятити себе педагогічній діяльності. Не може бути хорошим учителем той, хто байдуже ставиться до своєї роботи. Діти безпомилково визначають учителів, які не люблять їх і педагогічної діяльності загалом.

Серед особистісних якостей педагога особливе місце займає педагогічний борг, самовідданість і відповідальність. Керуючись почуттям педагогічного боргу, педагог завжди поспішає надати допомогу дітям і дорослим, усім, хто її потребує, у межах своїх прав і компетенцій; він вимогливий до себе, неухильно дотримується своєї кодексу педагогічної моралі [6].

Якості особистості, що характеризують професійно-педагогічну спрямованість, формують авторитет викладача – визнання учнями його інтелектуальної, моральної сили й переваги. Авторитетний педагог повинен бути ерудованим, справедливим, толерантним, принциповим, людяним, із високим почуттям відповідальності. Не менш істотне значення мають його вміння гідно поводитися, бадьорість і життєрадісність, внутрішня зібраність, стриманість, привітність, привабливість не лише почуттєва й інтелектуальна, а й зовнішня.

В основі пізнавальної спрямованості – духовні потреби й інтереси. Одним із виявів духовних і культурних потреб педагога є потреба в знаннях. Чи не найважливіший чинник пізнавального інтересу – любов до свого предмета. Л. Толстой зазначав, що коли «хочеш наукою виховати учня, люби свою науку й знай її, і учні полюблять тебе, і ти виховаєш їх; але якщо ти сам не любиш її, то скільки б ти не змушував учить, наука не справить виховного впливу». Сучасний учитель має добре орієнтуватися в різних галузях науки, яку він викладає, ознайомлюватися з новими дослідженнями, відкриттями й гіпотезами, бачити близькі й далекі перспективи науки, володіти культурою науково-педагогічного мислення.

Особистість викладача як фахівця характеризується такими якостями:

1) професіоналізм – інтегрована якість особистості вчителя, результат його творчої педагогічної діяльності, здатність продуктивно, грамотно розв'язувати соціальні, професійні й особистісні завдання;

2) педагогічна культура – вищий вияв професіоналізму вчителя, охоплює такі компоненти: наукову ерудицію; загальну культуру; педагогічне мислення; педагогічну етику; культуру мовлення; культуру спілкування; духовне багатство; культуру професійного здоров'я; наукову організацію праці; прагнення до самовдосконалення тощо. Педагогічну культуру слід цілеспрямовано формувати й постійно розвивати, оскільки саме вона забезпечує вдосконалення навчально-виховного процесу й самовдосконалення кожного педагога. Чим вищою є професійна культура педагога, тим різноманітнішою й ефективнішою є його взаємодія з учнями. Вона дає вчителю змогу піднятися до вершин майстерності;

3) педагогічна майстерність – синтез наукових знань, умінь і навичок, методичного мистецтва й особистісних якостей педагога. Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його високій загальній культурі та педагогічному досвіді. Вона є результатом багаторічного педагогічного досвіду й творчого саморозвитку. Ця якість дає змогу досягти високих оптимальних результатів за мінімальних затрат сил учителя й учнів. Дитина в спілкуванні з педагогом-майстром не помічає, що її виховують і навчають, їй просто хочеться відвідувати уроки, зустрічатися, спілкуватися з ерудованою, інтелігентною, доброю й мудрою людиною-вчителем;

4) професійно-педагогічна компетентність – особистісні можливості викладача, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для

цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності; це єдність теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності;

5) педагогічні здібності – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Педагогічні здібності насамперед передбачають спрямованість особи (світоглядну, політичну, моральну); ділові якості (спеціальні педагогічні вміння, навички, досвід); риси характеру (уміння спілкуватися з дітьми, підлітками, емоційна врівноваженість);

6) професійно-педагогічний потенціал – це система природних і набутих якостей, що розкривають здатність педагога виконувати свої обов'язки й охоплюють базу професійних знань і вмінь у поєднанні зі здатністю активно творити, діяти, втілювати свої наміри й досягати запланованих результатів. Складниками професійно-педагогічного потенціалу є філософсько-методологічна культура, професійно-моральні принципи й ідеали, психолого-педагогічна культура, володіння методикою й технологією навчально-виховного процесу, висока відповідальність за свою працю, установка на професійне зростання, творчий підхід до справи;

7) педагогічна техніка передбачає наявність певних умінь педагога, особливостей його поведінки: високу культуру мовлення; майстерне володіння мімікою, пантомімікою, жестами; акуратність і смак у виборі одягу, уважність до свого зовнішнього вигляду; здатність керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, самовладання); розуміння внутрішнього стану вихованців і спроможність адекватно впливати на них;

8) педагогічна творчість охоплює всі аспекти діяльності викладача. Вона харак-

теризується якісно новими підходами до організації навчально-виховного процесу й формування творчої особистості учнів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, знання професійно значущих особистісних якостей сучасного педагога, їхньої ролі в професійній діяльності сприяють прагненню кожного педагога до вдосконалення цих якостей, що в результаті призводить до якісних змін науково-педагогічної роботи викладача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнезділова К. Формування особистісних якостей майбутнього фахівця / К. Гнезділова // Вища школа України в умовах глобалізації та інтеграції : зб. матер. Всеукр. наук.-прак. конф. (27–28 березня). – Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2008. – С. 150–152.
2. Горюва В. Высшее педагогическое образование : проблемы и перспективы / В. Горюва. – Ставрополь : СГУ, 1995. – 158 с.
3. Исаев И. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : [учеб. пособ. для вузов] / И. Исаев / 2-е изд. – М. : Академия, 2004. – 208 с.
4. Каптерев П. Избранные педагогические сочинения / П. Каптерев // Под ред. А. Арсеньева. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
5. Мешко Г. Вступ до педагогічної професії : [навч. посіб.] / Г. Мешко. – Київ : Академвидав, 2010. – 200 с.
6. Сластенин В. Педагогика и психология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. Сластенин, В. Каширин. – 3-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 480 с.
7. Сухомлинский В. – Переиздание / Сост., авт. вступ. ст. Г. Глейзер. – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2002. – 224 с.
8. Ушинский К. Педагогические сочинения: в 6 т. / К. Ушинский. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 1. – 416 с.
9. Цілінко Л. Особливості професійно-психологічної підготовки працівників спеціальних підрозділів міліції «Сокіл», «Беркут» / Л. Цілінко // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С. Максименка. – Київ, 2006. – Т. VIII. – Ч. 8. – 384 с.